UR. JERNEJ WEISS

VLOGA NACIONALNIH
OPERNIH GLEDALIŠČ
V 20. IN 21. STOLETJU

THE ROLE OF NATIONAL
OPERA HOUSES IN THE
20TH AND 21ST CENTURIES

Izid monografije so podprli

Mestna občina
Ljubljana

LJUBLJANA
Zmagavica 2016

ZELENA
PRESTOLNICA EVROPE

Organizacija Združenih
narodov za izobraževanje,
znanost in kulturo

LJUBLJANA:
MESTO/CITY
OF/LITERA-
TURE...

• Unescovo
• kreativno mesto
• od 2015

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

vloga nacionalnih opernih
gledališč v 20. in 21. stoletju

*the role of national opera
houses in the 20th and 21st
centuries*

ur. Jernej Weiss

2019

Znanstvena monografija z mednarodno udeležbo
Vloga nacionalnih opernih gledališč v 20. in 21. stoletju
– *The Role of National Opera Houses in the 20th and 21st Centuries*
Uredil Jernej Weiss

Studia musicologica Labacensia, 3 (ISSN 2536-2445)
Glavni urednik • Jernej Weiss (Ljubljana/Maribor)
Odgovorni urednik • Jonatan Vinkler (Koper)
Tehnična urednica • Tjaša Ribizel (Ljubljana)
Uredniški odbor • Matjaž Barbo (Ljubljana), Primož Kuret (Ljubljana), Helmut Loos (Leipzig),
Lubomír Spurný (Brno), John Tyrrell († Cardiff), Michael Walter (Graz), Jernej Weiss (Ljubljana/Maribor)

Recenzenti • Lubomír Spurný, Ivan Florjanc, Igor Grdina

Oblikovanje in prelom • Jonatan Vinkler

Prevod • Amidas d. o. o.
Jezikovni pregled (slovensko besedilo) • Jernej Weiss

Izdali in založili
Založba Univerze na Primorskem (zanjo: prof. dr. Dragan Marušič, rektor)
Titov trg 4, SI-6000 Koper
Glavni urednik • Jonatan Vinkler
Vodja založbe • Alen Ježovnik
Festival Ljubljana (zanj: Darko Brlek, direktor)
Trg francoske revolucije 1, SI-1000 Ljubljana

Koper, Ljubljana 2019

ISBN 978-961-7055-50-4 (spletna izdaja: pdf)
<http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-7055-50-4.pdf>
ISBN 978-961-7055-51-1 (spletna izdaja: html)
<http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-7055-51-1/index.html>
ISBN 978-961-7055-52-8 (tiskana izdaja)
Naklada tiskane izdaje: 200 izvodov (tiskovina ni namenjena prodaji)
DOI: <https://doi.org/10.26493/978-961-7055-50-4>

© 2019 Festival Ljubljana

Katalogni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=298791680
ISBN 978-961-7055-50-4 (pdf)
ISBN 978-961-7055-51-1 (html)

Vsebina

Jernej Weiss

- 9 The Role of National Opera Houses in the 20th and 21st Centuries

Jernej Weiss

- 13 Vloga nacionalnih opernih gledališč v 20. in 21. stoletju

Susanne Kogler

- 17 Neue Musik auf österreichischen Bühnen:
Kritische Anmerkungen zum aktuellen Repertoire

Helmut Loos

- 57 Tempel und Kathedralen für die ernste und heilige Musik.
Opern- und Konzerthäuser und ihre Ikonographie

Hartmut Krones

- 69 Die Wiener Volksoper als „nationale Spielstätte“

Wolfgang Marx

- 91 Opera in Ireland – A Continuing Struggle for Acceptance

Lauma Mellēna-Bartkeviča

- 117 Opera and national culture in Latvia: the centenary balance

Florinela Popa

- 129 On the Romanian Opera, Bucharest: One Author, Two Views

Luba Kijanovska

- 143 Oper als Markt: Opernaufführung als Marketing-Trick

- Vladimir Gurevich*
 155 Das Mariinski-Theater – zwischen Vergangenheit und Zukunft
 – das 21. Jahrhundert
- Vita Gruodytė*
 163 Opera without Theatre
- Jacques Amblard*
 173 “Spectacular” challenges of opera in the 21st century
- Lenka Křupková, Jiří Kopecký*
 183 Das Olmützer Provinztheater und seine Beziehung zu Marburg
 und Laibach. Das Olmützer Operntheater als Modell
 zur Herausbildung eines nationalen Theaters im Rahmen
 der Österreichischen Monarchie
- Cristina Scuderi*
 201 Teatri d’oltremare: Impresari und ihr Beziehungsnetz
 an der ostadriatische Küste um die Jahrhundertwende
- Ivano Cavallini*
 219 The Italian “National Opera” Imagined from a Southern Slavic
 Viewpoint: Franjo Ks. Kuhač and Josip Mandić
- Biljana Milanović*
 231 Opera Productions of the Belgrade National Theatre at the Beginning
 of the 20th Century Between Political Rivalry and Contested Cultural
 Strategies
- Nada Bezić*
 253 Ljubljanska in zagrebška Opera med drugo svetovno vojno
 – primerjava
- Aleš Gabrič*
 277 Ustanovitev Opere Narodnega gledališča v Ljubljani
 v sklopu izgradnje osrednjih narodnih kulturnih ustanov
- Jernej Weiss*
 291 Václav Talich at the Slovene Provincial Theatre in Ljubljana
- Primož Kuret*
 303 Sezona Fritza Reinerja v Ljubljani (1911–12)
- Matjaž Barbo*
 313 Operna »vožnja domov« Emila Hochreiterja
- Darja Koter*
 333 Ciril Debevec – the first professional opera director in Slovenia

	<i>Gregor Pompe</i>
351	Repertoarna analiza ljubljanskega opernega uprizarjanja od ustanovitve Dramatičnega društva do danes
	<i>Niall O'Loughlin</i>
373	The European Musical Context of the Operas of Slavko Osterc
	<i>Tjaša Ribizel</i>
395	The Reception of the Ljubljana Opera House Repertoire by Critics in Slovenian Daily Newspapers from the end of the World-War II to the 1960s
	<i>Tomaž Svete</i>
405	Pota in stranpota sodobne slovenske operne ustvarjalnosti
413	Povzetki
433	Summaries
455	Avtorji
465	Contributors
475	Imensko kazalo/Index

Vloga nacionalnih opernih gledališč v 20. in 21. stoletju

Jernej Weiss

University of Ljubljana / University of Maribor

V središču raziskovalnega zanimanja tretje monografske publikacije zbirke *Studia musicologica labacensia* z naslovom *Vloga nacionalnih opernih gledališč v 20. in 21. stoletju* je preučitev širših družbeno pogojenih institucionalno-glasbenih okvirov delovanja nacionalnih opernih gledališč v omenjenem obdobju, s posebnim ozirom na 100. obletnico ustanovitve oziroma začetka delovanja Opere Narodnega gledališča v Ljubljani.

Gledališko življenje na Slovenskem, ki je vse od ustanovitve Dramatičnega društva leta 1867 potekalo po dvonacionalni tirnici, je bilo sprva enakopravno le na papirju. Slovenska vztrajnost in spremembe v vladni politiki pa so postopoma začele kazati rezultate tudi v gledališkem življenju tedanje Ljubljane. Namen Slovencev, ki ga je pravzaprav napovedala že otvoritvena predstava slovenskega Deželnega gledališča septembra 1892, je bil popoln prevzem kulturne institucije. Cilj je bil dosežen leta 1911, ko je nemško gledališko društvo zgradilo novo, nemško gledališko hišo. Ljubljana je s tem dobila dve, nacionalno in organizacijsko povsem ločeni gledališči, katerih delovanje je ob neugodnih gmotnih razmerah in še bolj političnih intrigah dokončno pretrgala prva velika svetovna morija.

Tako je takratni ljubljanski župan Ivan Tavčar 6. aprila 1918 v dnevniku *Slovenski narod* pod bombastičnim naslovom »Slovenke in Slovenci!« zapisal, da se je »ustanovil konsorcij z namenom, nanovo oživitvoriti slovensko gledališče v Ljubljani ter mu ustvariti krepko gmotno podlago.«¹ Iz-

1 Ivan Tavčar, »Slovenke in Slovenci!«, *Slovenski narod* 51 (1918), 78 (6. 4.): 1.

volili so direktorij, v katerem so bili predstavniki politike in kapitala. Vodila sta ga veletrgovec Alojzij Lilleg in gledališki svet, v katerem je bilo nekaj osrednjih predstavnikov tedanje slovenske kulturne srenje – Anton Funtek, Matej Hubad, Fran Saleški Finžgar, Alojz Kraigher, Oton Župančič in Izidor Cankar. Najbolj zaslužen za obnovo gledališča pa je bil gotovo Fran Govekar, ki je zbral potrebno tehnično osebje, pevce, orkester, zbor in dirigente. Njegova osebna zasluga je, da je 21. novembra z opereto *Mičujevi hčerki* Andréja Messengerja in nato 3. decembra 1918 z uprizoritvijo Smetanove *Prodane neveste* začel delovati tudi ansambel slovenske opere z baletom.² Predstava je kot že ničkolikokrat poprej pokazala povezanost slovenskega in češkega naroda ter bila obenem priznanje bratskih čeških uslug slovenskemu gledališču.

Če je torej v 19. stoletju opera posebej pri oblikujočih se nacijah, med njimi tudi pri Slovencih, še bila privilegiran nosilec nacionalnih simbolizmov, je v prvi polovici 20. stoletja znotraj bojevitenga nacionalizma t. i. državnih gledališč postala prvenstveno politična funkcija številnih nacionalističnih in totalitarnih preurejanj, da bi bili lahko nato v drugi polovici 20. stoletja z internacionalizacijo likvidirani vsi nacionalni razločki v operi.

Takšne modernistične preureditvene perspektive vse do danes večinoma niso dosegle slovenske recepcije opere. Tako imamo ob njej pogosto še vedno opraviti s sintetičnimi diskurzi, ki niso rezultati analitskih drž, temveč v prvi vrsti mitologizacije nacionalnega v operi kot esencialnega razločitvenega kriterija.

Tudi zato se kljub povečini opravljenim primarnim historiografskim raziskavam na področju opere njihovi izsledki v Sloveniji nikoli niso zares analitsko približali preučevanju opernih problematik, povezanih z institucionalno neurejenostjo operne umetnosti, kulturno politiko operne dejavnosti, repertoarno politiko, strategijami vodenja oziroma upravljanja opernih hiš, kadrovske in socialno klimo, prostorsko problematiko, medijskimi reprezentacijami opere, ki so sporadično v določenih časovnih presledkih kulminirale v ljubljanski oziroma mariborski Operi kot dvema poglobitnima centroma operne umetnosti v Sloveniji.

Omenjene problematike se zdijo žal vse prevečkrat odvisne od vsakokratnih političnih interesov, manj pa poglobljenega razmisleka in dolgoročne personalno-repertoarne strategije. Ta pogosto ostaja mrtva točka na papirju, saj običajno ni zmožna preživeti več kot enega mandata in znotraj ve-

2 Dušan Moravec, ur., *Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967* (Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 1967), 204.

čine državnih kulturnih ustanov uresničiti prepotrebnih sprememb. Tudi ponovno prisotne tendence po samoupravljanju niso nekaj, na čemer bi v naprednejših kulturnih okoljih temeljilo vodenje osrednjih glasbenih ustanov, prav tako ne v marsičem zgrešena zaposlovalna politika, ki umetnike z uravnilovko izenačuje z drugimi poklicnimi skupinami. Oboje teži k nekonkurenčnosti v primerljivem, kaj šele kulturno razvitejšem okolju.

Glasbeno dodobra osiromašena medijska krajina, ki jo je v nekaterih osrednjih slovenskih medijih povsem nekritično nadomestilo poročanje o popkulturi, postaja vsakodnevna realnost. Takšni instant kulturni politiki vse bolj sledi tudi splošni okus občinstva, nanj pa niso imuni niti umetniški koncepti posameznih kulturnih institucij. Tako na programskem področju večine državnih glasbenih ustanov še vedno prevladuje zakoreninjenost v logiki vsečnega in še sprejemljivega železnega repertoarja. Najbrž ni treba poudarjati, da je pri nas delujočim ustvarjalcem posledično vse težje prodreti z novimi deli. Hkrati pa nas z izjemo festivalskih dogodkov večinoma napol prazne koncertne in operne dvorane pozivajo h korenitim spremembam, predvsem pa k vzgoji občinstva, česar se že desetletja zavedajo najuspešnejše kulturne ustanove po Evropi.

Sicer pa nam tudi nadvse bogata operna zgodovina na Slovenskem jasno kaže, da smo z vizijo nekaterih pomembnih osebnosti na opernem področju, tudi v personalno in gmotno bistveno manj ugodnih okoliščinah rekonstrukcije po prvi svetovni vojni (s slabšo infrastrukturo, ki je vse prevečkrat izgovor za odsotnost trajnejših konceptov), znali doseči marsikateri zavidanja vreden umetniški presežek.

Tako se zdi izhodiščno vprašanje, kakšna je torej vloga nacionalnih oziroma državnih opernih in drugih glasbenih ustanov, sploh v današnji kulturno vse bolj apatični družbi, zagotovo na mestu. Vsekakor si želi razprava preseči logiko zgolj vsakokratnega jubilejnega simpozijskega ukvarjanja z opero na Slovenskem ter se s pomočjo prispevkov nekaterih vodilnih domačih in tujih (kot referenc sočasnega opernega dogajanja v tujini) raziskovalcev z opernega področja seznaniti tako z razlogi za najaktualnejšo operno problematiko doma ter v tujini kot z miselnimi tokovi in orientirji s področja opere v 20. in 21. stoletju na splošno.

ISBN 978-961-7055-50-4